

Lärande i arbetslivet/arbetsplatslärande - några anteckningar om pågående forskning i Sverige

1. Teman och problemställningar

Forskning inom det område som vi här talar om finner man i Sverige under en rad olika benämningar såsom: arbetsplatslärande, arbetsintegrerat lärande, arbetslivets pedagogik, human resource development (HRD)/human resource management (HRM), kompetensutveckling, organisationspedagogik, pedagogik i arbetslivet, personalutbildning/-utveckling, samverkan utbildning - arbetsliv(arbetsmarknad), vuxnas lärande i arbetslivet (detta är inte en uttömmande lista på benämningar).

Området har också gränssytor till forskning inom arbetsvetenskap, företagsekonomi (t ex human resource management), vuxenpedagogik/vuxnas lärande och yrkesutbildning.

En översikt av teman och problemställningar med titeln: "Pedagogik i arbetslivet - ett historiskt perspektiv" publicerades 2005 författad av P.-E. Ellström, Arvid Löfberg och Lennart Svensson i tidskriften "Pedagogisk forskning I Sverige", vol 10, nr 3/4. I denna artikel urskiljs och diskuteras sju delområden inom detta fält. För varje delområde exemplifieras med svenska doktorsavhandlingar eller andra mer omfattande arbeten från mitten av 1960-talet och framåt. Följande delområden behandlas:

(i) *Urval och rekrytering av personal och chefer till olika verksamheter*: Inom detta område finns forskning sedan 1960-talet. Idag behandlas ofta dessa frågor under det mer omfattande begreppet kompetensförsörjning, eller som en del av HRD/HRM-området.

(ii) *Arbete, arbetskrav och utbildningsbehov*: Här ingår bland annat forskning om arbets- och kvalifikationsanalyser samt utbildningsplanering. I en avhandling från Linköpings universitet behandlar t ex Alice Weibull (2003) frågor om arbetskrav och yrkeskunnande hos piloter och andra yrkesgrupper inom flygvapnet. Detta område kan även sättas i relation till frågor om kompetenskrav och anställningsbarhet (se t ex Fejes, 2009; Fejes och Berglund, 2009).

(iii) *Studier av kompetensutveckling (personalutbildning) i organisationer*: Inom detta område ryms bl a frågor om deltagande i kompetensutveckling, innehåll och arbetsformer samt de effekter som uppnås och den betydelse som satsningar har såväl för deltagande individer som för verksamheten (organisationen). Som exempel kan nämnas Maud Baumgartens (2006) avhandling om anställdas deltagande i lärandeaktiviteter på en arbetsplats samt studier av kompetensutveckling i små- och medelstora företag (t ex Kock, Gill och Ellström, 2008; Kock, under utgivning). En aktuell kunskapsöversikt av detta område görs av Ellström och Kock (2009 a). Inom detta område finns även studier av validering av vuxnas lärande i arbetslivet ("recognition of prior learning"), se t ex Andersson (2008), Fejes (2008), Fejes och Andersson (in press).

(iv) *Studier av chefs- och ledarskapsutbildning samt chefers arbete, ledarskap och lärande:* Här finns en rad studier av chefs- ledarutbildningar och deras effekter (utfall) för deltagande individer och organisationer. Perspektivet har efterhand vidgats till att omfatta studier av chefers arbete, ledarskap och lärande i det dagliga arbetet, men även hur chefer/ledare kan skapa förutsättningar för och underlätta medarbetares lärande. Exempel på studier inom detta område är Louise Moquists (2005) avhandling om högre chefers vardagsarbete och ledarskap i statliga myndigheter och Andreas Wallos (2008) avhandling om första linjens chefer som underlättare av medarbetares lärande. Aktuella översikter och studier inom området chefers arbete och ledarskap presenteras också av Döös och Waldenström (2008) samt av Ellström och Kock (2009 b).

(v) *Studier av förändrings-/utvecklingsprocesser avseende grupper och organisationer:* De studier som ryms inom detta område har det gemensamt att de fokuserar på olika aspekter av planerade förändrings-/utvecklingsprocesser i organisationer, och att dessa processer studeras som pedagogiska processer. Det senare i betydelsen att man betonar dessa processers karaktär av avsiktlig påverkan genom program som till större eller mindre del baseras på utbildning (i vid mening, inklusive exempelvis deltagande i utvecklingsprojekt) och/eller att man använder begrepp som lärande, utveckling, problemlösning eller kommunikation som centrala utgångspunkter för att analysera förändrings- och utvecklingsprocesser. För översikter se: Döös och Wilhelmson (2009) samt Ellström och Hultman (2004). Centrala begrepp inom detta område är begreppen kollektivt och organisatoriskt lärande, för översikter se: Ellström (in press), Döös (2007), Granberg och Ohlsson (2005).

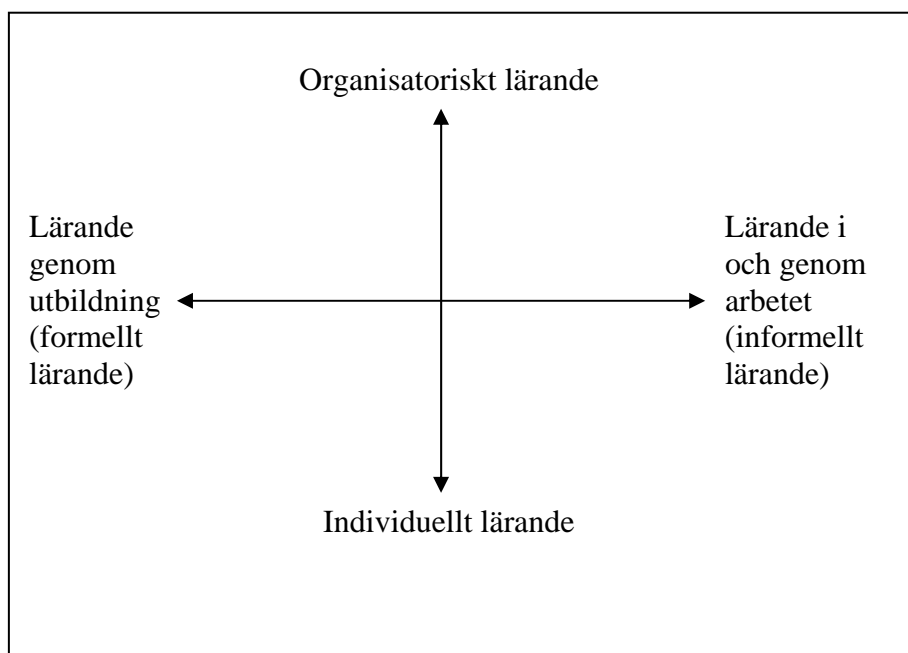
(vi) *Upplevelse av arbete och utbildning:* De undersökningar som faller inom detta område fokuserar främst på aspekter av den psykosociala arbetsmiljön och upplevelser av arbetstillfredsställelse, samt individens och gruppernas förhållningssätt till och upplevelse av arbete, lärande och utbildning.

(vii) *Informellt lärande och arbetsplatsen som lärandemiljö:* Studier inom detta område har ett fokus på anställdas lärande, kunskapsbildning och kompetensutveckling i och genom det dagliga arbetet. Därmed kommer även arbetsplatsen som lärandemiljö i fokus och förhållanden i denna miljö som underlättar och försvårar ett informellt lärande. Här finns flera avhandlingar under senare år t ex Davidson och Svedin (1999), Döös (1997), Gustavsson (2000), Kock (2002), Ohlsson (1996), men även böcker och artiklar som t ex Ellström et al (2003); Ellström och Hultman (2004); Ellström et al (2008) och Gustavsson (2007). För en kunskapsöversikt se Ellström (in press).

Utöver dessa delområden kan man under senare år även se ett ökande intresse för frågor som gäller:

- lärande kopplat till människors välbefinnande och hälsa (t ex Gustavsson, 2008);
- relationerna mellan individuellt och kollektivt eller organisatoriskt lärande (t ex Ohlsson, 1996; Granberg och Ohlsson, 2005);
- arbetsplatslärande baserat på samverkan och integration mellan formell utbildning (offentliga eller privata utbildningsanordnare) och informellt lärande på arbetsplatser (t ex Kock, under utgivning; Svensson, Ellström och Åberg, 2004);
- lärandets betydelse för innovativa processer och i relation till begrepp som “employee-driven innovation” och “practice-based innovation” (Ellström, in press).

Flera av de teman och problemställningar som behandlas ovan kan ses i relation till modellen nedan, som utgör ett försök att ange några huvudsakliga inriktningar vad gäller lärande i arbetslivet (jfr. Højrup och Ellström, 2007).

2. Området “lärande i arbetslivet” inom grund- och forskarutbildning

Ett flertal universitet och högskolor bedriver utbildning inom området “lärande i arbetslivet” dels inom sk fristående kurser, dels inom program, t ex program inom området personal- och arbetsvetenskap (PA) och socionomprogrammet. Vid Linköpings universitet bedrivs även ett 2-årigt Mastersprogram med inriktning mot Human Resource Management and Development (HRM/HRD).

Vid HELIX Excellence Centre, Linköpings universitet (www.liu.se/helix) bedrivs en forskarskola som delvis är inriktad mot området lärande i arbetslivet. Forskarutbildningen i pedagogik vid flera av universiteten har också doktorander med inriktning mot detta område. Här torde Linköpings universitet och Stockholms universitet inta en särställning. Under tjugoförårsperioden 1989-2009 har ca 15 doktorander vid Linköpings universitet erhållit doktorexamen med inriktning mot lärande i arbetslivet. Vid Stockholms universitet har under samma period uppskattningsvis ett 20-tal doktorander disputerat med denna inriktning. Totalt i landet har uppskattningsvis ett 80-tal doktorsavhandlingar lagts fram under perioden 1989-2009 med denna inriktning.

3. Forskningsmiljöer inom området “lärande i arbetslivet”

De två resursmässigt starkaste forskningsmiljöerna inom området finns vid Linköpings och Stockholms universitet. Forskning inom området bedrivs även vid Göteborgs universitet, vid ENCELL, Högskolan i Jönköping samt inom ämnet arbetsvetenskap vid Luleå tekniska universitet. Utöver de nämnda miljöerna bedrivs forsknings- och utvecklingsarbete kring lärande i arbetslivet vid APeL Forskning och Utveckling AB, Lindesberg. Dessa fyra miljöer beskrivs kortfattat i det följande.

Vid Linköpings universitet bedrivs forskning inom området vid Institutionen för beteendevetenskap och lärande (IBL), och då inom avdelningarna pedagogik inom arbetsliv och utbildning (PiAU), sociologi samt vuxenutbildning, folkbildning och högre utbildning (VuFo). Forskningen inom området lärande i arbetslivet sker i nära samverkan med HELIX Excellence Center (www.liu.se/helix) som leds av professor Per-Erik Ellström. Totalt finns inom detta område vid Linköpings universitet ca 15 disputerade forskare samt åtta doktorander. Forskningen har en inriktning mot:

- informellt lärande och arbetsplatsen som lärandemiljö;
- ledning och organisering av arbetsplatslärande, särskilt samverkan mellan formell utbildning och informellt lärande arbetet;
- anställningsbarhet samt validering (“recognition of prior learning”) av lärande i arbetslivet;
- lärandemiljöer, strategier för och effekter av kompetensutveckling i organisationer inom vård och omsorg samt inom små- och medelstora företag;
- arbetsplatslärande och praktikbaserade innovationsprocesser;
- chefers arbete och ledarskap;
- kollektivt lärande i ledningsgrupper.

Vid Stockholms universitet finns under ledning av professor Agnieszka Bron forskning kring vuxnas lärande och arbetslivets pedagogik. Inom detta område studeras vuxnas lärande och utveckling i utbildning, arbetsliv och på fritid. Inom det delområde som gäller pedagogik i arbetslivet finns en grupp forskare med organisationspedagogisk inriktning. I denna grupp ingår bl a professor Marianne Döös, professor Tom Hagström, docent Jon Ohlsson och docent Lena Wilhelmson samt fil dr Camilla Thunborg. I gruppen ingår även tre doktorander. En av gruppens forskningsinriktningar gäller hur människor utvecklar kompetens och identitet i arbetslivet. En annan inriktning gäller individens och grupperns handlingsutrymme och utveckling i förhållande till förändrade arbetslivsstrukturer. Skolan som arbetsplats studeras särskilt med inriktning på mötet mellan skolans kultur och kulturella framträdelseformer inom arbetslivet. Vidare studeras arbetsplatser inom sjukvård, telekom, bank mm. Det organisationspedagogiska perspektivet fokuserar organiseringsprocesser som inte primärt är avsedda att främja lärande, snarare är de inriktade mot att hantera och utföra vardagsarbetet i organisationens praktik. Här finns även forskning om ledarskap och kollektivt lärande.

Vid Göteborgs universitet bedrivs forskning om lärande i arbetslivet främst inom Institutionen för pedagogik och didaktik under ledning av professor P.-O. Thång. Denna forskning har en inriktning mot vuxnas utbildning och lärande såväl i institutionaliserade former som i arbetslivet. Fokus ligger på kvalifikationsforskning och kompetensutveckling i relation till förändrade arbetsvillkor och samhällsförändringar. Här finns även forskning kring högskoleutbildning och hur formellt lärande inom högskolan kan integreras med lärande i autentiska arbetsmiljöer.

ENCELL, Högskolan i Jönköping är ett nationellt kompetenscentrum för livslångt lärande, inrättat på initiativ av regeringen (www.encell.se). Encell har Högskolan i Jönköping som huvudman och Högskolan för lärande och kommunikation (HLK) som värdorganisation, Forskningen inom centret gäller det livslånga lärandets olika former och villkor inom utbildning, i arbetslivet samt i privatlivet. Programmet leds av Mohamed Chaib, professor i pedagogik och Helene Ahl, docent i företagsekonomi.

Vid Luleå tekniska universitet bedrivs inom ämnet arbetsvetenskap forskning om lärande i arbetslivet samt forskning med gränssytor mot detta område. Forskningen leds av professor Lena Abrahamsson och professor Jan Johansson. Flera forskningsprojekt behandlar olika aspekter på kompetensutveckling, lärande i arbete, individuellt lärande, validering och organisatoriskt lärande. Andra projekt behandlar relationen mellan skola-arbetsliv, förändrade villkor på arbetsmarknaden, nya kvalifikationskrav och förändrade behov av grundutbildning, yrkesutbildning och akademisk utbildning. Projekt finns också om ungdomsforskning, regional utveckling och flyttmönster. Flera av projekten har det gemensamma att de omfattar ett genusperspektiv, t ex forskning om kön och arbetsorganisation, kön och teknik, kompetens, identitet och kvinnors arbete och deras situation på arbetsmarknaden och inom företag.

Utöver ovan nämnda miljöer finns forskare/lärare och/eller doktorander inom området lärande i arbetslivet vid flera universitet och högskolor, bland annat vid Högskolorna i Blekinge, Kristianstad, Malmö, Trollhättan (Högskolan Väst) samt vid Karlstads universitet, Lunds universitet, Umeå universitet, Uppsala universitet och Växjö universitet. Inom dessa miljöer ligger dock tonvikten på grundutbildning inom enstaka kurser och program (t ex programmet personal- och arbetslivsfrågor) snarare än på forskning och forskarutbildning.

APeL AB är ett nationellt centrum för forskning och utveckling inom området lärande i arbetslivet (www.apel-fou.se). I verksamheten ingår för närvarande ca 15 forskare/utvecklare och doktorander under ledning av VD Carina Åberg och forskningsledare, professor Lennart Svensson (även verksam vid IBL/HELIX, Linköpings universitet). FoU-verksamheten omfattar ett flertal projekt med fokus på tre delområden: kompetensutveckling och lärande på arbetsplatser, samverkan mellan formell utbildning (vuxenutbildning, yrkesutbildning) och arbetsplatslärande samt regional utveckling genom nätverk och partnerskap. APeL bedriver sin verksamhet i samverkan med bl a HELIX, Linköpings universitet, arbetsvetenskap vid Luleå tekniska universitet och ENCELL, Högskolan i Jönköping.

4. Publikationer

I det följande listas enbart de publikationer som ingått som referenser i framställningen ovan. För en mer heltäckande lista på aktuella publikationer hänvisas till hemsidan för respektive forskningsmiljö.

Andersson, P. (2008). National policy and the implementation of recognition of prior learning in a Swedish municipality. *Journal of Education Policy*, 23, ss. 515-531.

Baumgarten, M. (2003). *Anställdas deltagande i läraktiviteter. En studie av arbetsplatslärande i ett industriföretag*. Linköping: Linköpings universitet. Linköping Studies in Education and Psychology No. 111.

Davidson, B & Svedin, P.O. (1999). *Lärande i produktionssystem. En studie av operatörsarbete i högautomatiserad process- och verkstadsindustri*. Linköping Studies in Education, no 63. Linköping: Linköping University.

Döös, M. (1997). *Den kvalificerande erfarenheten. Lärande vid störningar i automatiserad produktion*. Stockholm: Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen.

Döös, M. (2007). Organizational learning. Competence-bearing relations and breakdowns of workplace relations. In L. Farell & T. Fenwick (Eds.), *World Year Book of Education 2007. Educating the global workforce. Knowledge, knowledge work and knowledge workers* (pp. 141-153). London: Routledge.

Döös, M. & Waldenström, K (red.) (2008). *Chefskapets former och resultat: Två kunskapsöversikter om arbetsplatsens ledarskap*. VR 2008:15 (pp 21-112). Stockholm: VINNOVA.

Döös, M., & Wilhelmson, L. (red). (2009). *Organising work for innovation and growth. Experiences from ten companies*. VR 2009:22. Stockholm: VINNOVA/FAS/Work-In-Net.

Ellström, E., Ekholm, B. & Ellström, P.-E. (2003). *Verksamhetskultur och lärande. Om äldreomsorgen som lärandemiljö*. Lund: Studentlitteratur.

Ellström, E., Ekholm, B. & Ellström, P.-E. (2008). Two types of learning environment: Enabling and Constraining. A study of care work. *Journal of Workplace Learning*, 20, 84-97.

Ellström, P.-E. (in press). Organizational Learning. In: B. McGaw, P. L. Peterson, & E. Baker (Eds.) *International Encyclopedia of Education, 3rd Edition*. Amsterdam: Elsevier.

Ellström, P.-E. (in press). Informal Learning at Work: Conditions Processes and Logics. In: M. Malloch et al. *The SAGE Handbook of Workplace Learning*. London: Sage Publications, Ltd.

Ellström, P.-E. (in press). Practice-based innovation: A learning perspective. *Journal of Workplace Learning*.

Ellström, P.-E., & Hultman, G. (red.) (2004). *Lärande och förändring i organisationer. Om pedagogik i arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.

- Ellström, P.-E. & Kock, H. (2009 a). Competence development in the workplace: Concepts, strategies, and effects. In: K. Illeris (ed.) *International Perspectives on Competence Development: Developing skills and capabilities*. London: Routledge.
- Ellström, P.-E. & Kock, H. (red.) (2009 b). *Mot ett förändrat ledarskap? Om chefers arbete i team- och processorganiserad verksamhet*. Lund: Studentlitteratur.
- Ellström, P.-E., Löfberg, A. & Svensson, L. (2005). Pedagogik i arbetslivet – ett historiskt perspektiv. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 10(3/4), 162–181.
- Fejes, A. (2008). Governing nursing through reflection: A discourse analysis of reflective practices. *Journal of Advanced Nursing*, 64(3), ss. 243-250.
- Fejes, A. (2009) Att forma den ansvarsfulla undersköterskan: Anställningsbarhet inom omvårdnadssektorn. I G. Berglund & A. Fejes (red.) *Anställningsbarhet: Perspektiv från utbildning och arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur, 153-167.
- Fejes, A. & Andersson P. (in press). Recognising prior learning: Understanding the relation among experience, learning and recognition from a constructivist perspective. *Vocations and Learning: Studies in Vocational and Professional Education*.
- Fejes, A. & Berglund, G. (2009) Olika perspektiv på anställningsbarhet. I G. Berglund & A. Fejes (red.) *Anställningsbarhet: Perspektiv från utbildning och arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur, 11-25.
- Granberg, O & Ohlsson, J. (2005). Kollektivt lärande i team. Om utveckling av kollektiv handlingsrationalitet. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, årg 10, nr 3-4, 227-243.
- Gustavsson, M. (2000). *Potentialer för lärande i processoperatörers arbete. En studie av operatörers arbete och lärande i högautomatiserad processindustri*. Linköping Studies in Education and Psychology, no 71. Linköping: Linköping University.
- Gustavsson, M. (2007). Potentials for learning in industrial work. *Journal of Workplace Learning*, 19(7): 453-463.
- Gustavsson, M. (2008). Hälsofrämjande på en Akutklinik - lärande genom arbetsplatsbaserat utvecklingsarbete. *Tidskrift for arbejdsliv*, 10(2), 46-60.
- Højrup, S., & Ellström, P.-E. (2007). Arbejdspladsläring: forudsætninger, strategi/metoder, resultater. København: Nordisk Ministerråd, Tema Nord.
- Kock, H. (2002). *Lärande i teamorganiserad produktion. En studie av tre industri-företag*. (Linköping Studies in Education and Psychology, no 85) Linköping: Linköping University, Department of Behavioural Sciences.
- Kock, H. (red.) (under utgivning). *Arbetsplatslärande. En studie av kompetensutveckling i organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Kock, H., Gill, A. & Ellström, P.-E. (2008). Why do small firms participate in a programme for competence development? *Journal of Workplace Learning*, 20(3), ss. 181-194.
- Moqvist, L. (2005). *Ledarskap i vardagsarbetet – en studie av högre chefer i statsförvaltningen*. Linköping Studies in Education and Psychology. No 100. (Doktorsavhandling). Linköping: Linköping University, Department of Behavioural Sciences.

Ohlsson, J. 1996: *Kollektivt lärande. Lärande i arbetsgrupper inom barnomsorgen*. Stockholm: Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen.

Svensson, L., Ellström, P.-E., & Åberg, C. (2004). Integrating Formal and Informal Learning: A Strategy for Workplace Learning. *Journal of Workplace Learning*, 16, 8, 479–491.

Wallo, A. (2008). The Leader as a Facilitator of Learning at Work. A Study of learning-oriented leadership in two industrial firms. Linköping: Linköpings universitet, Linköpings Studies in Behavioural Sciences No 137.

Weibull, A. (2003). *Yrkeskunnande i beredskap. Om strukturella och kulturella inflytelser på arbete i det svenska flygvapnet*. Linköping Studies in Education and Psychology, no 87. Linköping: Linköping University, Department of Behavioural Sciences.